
عقلانیت دانش علمی روش‌شناسی انتقادی

نوشته

دکتر علی ساعی

(عضو هیئت علمی دانشگاه تربیت مدرس)

سرشناسه: ساعی، علی، ۱۳۴۱ -
عنوان و نام پدیدآور: عقلانیت دانش علمی: روش‌شناسی انتقادی / نوشته علی ساعی.
مشخصات نشر: تهران: آگه، ۱۳۹۲.
مشخصات ظاهری: ۲۴۰ ص: جنول، نمودار.
شابک: 978-964-329-294-2
وضعیت فهرست‌نویسی: فیبا
یادداشت: کتابنامه.
موضوع: شناخت (فلسفه)
موضوع: نظریه انتقادی
رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۲ ع ۲ س/ B۱۶۱
رده‌بندی دیویی: ۱۲۱
شماره کتابشناسی ملی: ۳۲۴۵۴۴۷

عقلانیت دانش علمی
روش‌شناسی انتقادی

نوشته علی ساعی

چاپ یکم: پاییز ۱۳۹۲، آماده‌سازی، و نظارت بر چاپ: دفتر نشر آگه
(حروف‌نگاری و صفحه‌آرایی: سمیه حسینی؛ تصویرخوانی: کرهاد گلچین)

لیتوگرافی: طلاووس رایانه، چاپ: نیل، صحافی: چاوش

طراح جلد: محمودرضا لطیفی

شمارگان: ۱۰۰ نسخه

همه حقوق چاپ و نشر این کتاب محفوظ است

نشر آگه

ابوریحان، خیابان روانمهر، شماره ۱۹

مرکز پخش: کتاب دوستان

خیابان فخر رازی، شماره ۳۳، تهران ۱۳۱۲۸

تلفن: ۶۶۴۹۲۹۶۲، ۶۶۴۸۰۵۶۹، ۶۶۴۰۰۹۸۷

فروش اینترنتی در: www.agahpub.ir & www.agahbookshop.ir

قیمت: ۱۰,۰۰۰ تومان

فهرست

۷	پیش‌گفتار
	بخش یکم: عقلانیت علم
۱۵	فصل یکم: در باب عقلانیت
۲۱	فصل دوم: عقلانیت دانش علمی
۳۹	فصل سوم: در باب عقلانیت علم مسئله‌محور
۵۱	فصل چهارم: نهادینه‌شدن عقلانیت علم
	بخش دوم: دستگاه‌های معرفتی
۶۷	فصل پنجم: عقلانیت تجربه‌محور
۱۱۹	فصل ششم: عقلانیت شک‌محور
۱۴۵	فصل هفتم: عقلانیت تفسیری
۱۷۹	فصل هشتم: عقلانیت انتقادی
	فصل نهم: استدلال انتقادی در باب دستگاه معرفتی
۲۰۱	تجربه‌گرایی - پوزیتیویستی و عقلانیت انتقادی

فصل دهم: استدلال انتقادی در باب دستگاه معرفتی

۲۰۹

نسبیت‌گرایی و عقلانیت انتقادی

۲۲۱

فصل یازدهم: عقلانیت فازی‌محور

۲۳۷

منابع

www.ketab.ir

پیش‌گفتار

ماهیت موضوع کتاب حاضر از نوع روش‌شناسی انتقادی است که در حوزه فلسفه علم قابل تعریف است.^۱ بنیان فلسفی این نوشتار بر افق معرفتی عقلانیت انتقادی استوار است. با این حال در پرتو استدلال نقادانه، این دستگاه معرفتی اصلاح و در ادامه با حفظ بنیان‌های معرفتی عقلانیت انتقادی، دستگاه معرفتی فازی فرموله شده است. متن حاضر از حیث روش دآوری، بر استدلال عقلانی استوار است و واحدهای تحلیل آن، دستگاه‌های معرفتی است.

در کتاب حاضر بحث شده است که مفهوم عقلانیت دانش علمی مانند دیگر مفاهیم علمی یک برساخته^۲ است که دلالت معنایی و مصداقی آن ممکن است برحسب انواع افق‌های معرفتی تفاوت پذیرد. اساساً دلالت معنایی مفهوم عقلانیت مسبوق به فهم تفسیری و مبتنی بر افق معرفتی است. در این متن عقلانیت دانش علمی از نوع انتقادی است. انتقاد در باب

۱. فلسفه علم معرفتی است که در آن در باب تئوری‌ها، روش‌های علمی و منطق تبیین علمی، استدلال عقلی ارائه می‌شود. فلسفه علم نوعی معیارشناسی (criteriology) است. در فلسفه علم حد فاصل (demarcation) میان پژوهش علمی و سایر انواع پژوهش‌ها، روش‌های مطالعه پدیده‌های طبیعی و اجتماعی و چگونگی تولید دانش علمی بحث می‌شود.

ایران بسیار ضعیف است. در حوزه علم اجتماعی در باب روش و تکنیک‌های گردآوری و تحلیل داده‌ها، کتاب‌های فراوان تولید و ترجمه شده است اما به نظر می‌رسد از این قاعده غفلت می‌شود که شرایط اطلاق هر روش چه در مقام کشف و چه در مقام داوری، تابعی از حکم روش‌شناختی خاص و هر حکم روش‌شناختی نیز تابعی از الزامات معرفتی معینی است. در این معنا روش مسبوق به روش‌شناسی و روش‌شناسی نیز مسبوق به معرفت‌شناسی است. روش‌های کمی و کیفی، الزامات نظری و دلالت‌های مصداقی متفاوتی دارند که غفلت از آن‌ها برای پژوهش علمی زیان‌بارند. این کتاب آغاز تلاش جدیدی برای بحث در باب بنیان‌های نظری روش‌های پژوهش در حوزه علم اجتماعی است. اساساً، حرکت در مرزهای دانش علمی نیازمند اصلاح روش‌های علمی در پرتو پژوهش انتقادی در باب سنت‌های فکری و روش‌شناختی پیشین است. امروزه در گذار از روش‌شناسی کلاسیک به روش‌شناسی فازی هستیم. علم اجتماعی فازی را می‌توان تولید کرد و توسعه داد.

در باب ساختار محتوایی این کتاب باید گفت، متن حاضر یا عنوان اصلی عقلانیت دانش علمی تولید شده است و دارای دو بخش و یازده فصل به شرح زیر است:

بخش اول: عقلانیت علم. این بخش از چهار فصل در باب عقلانیت، عقلانیت دانش علمی، در باب عقلانیت علم مسئله‌محور و نهادینه‌شدن عقلانیت علم تشکیل شده است. بخش دوم دستگاه‌های معرفتی. این بخش کتاب از هفت فصل تشکیل شده است که از فصل پنجم تا یازدهم را شامل می‌شود. این فصول به ترتیب عبارتند از: عقلانیت تجربه‌محور، عقلانیت شک‌محور، عقلانیت تفسیری، عقلانیت انتقادی، استدلال انتقادی در باب دستگاه معرفتی تجربه‌گرایی پوزیتیویستی و عقلانیت انتقادی، استدلال انتقادی در باب دستگاه معرفتی نسبیت‌گرایی و عقلانیت انتقادی و عقلانیت فازی‌محور.

در پایان باید گفت، این نوشتار حاصل فعالیت‌های پژوهشی و

آموزشی نگارنده در دورهٔ پس از دریافت مدرک دکتری در زمستان سال ۱۳۸۴ است. در این مدت علاوه بر مطالعات علمی در حوزهٔ تئوری‌های جامعه‌شناسی سیاسی، بر حوزهٔ فلسفهٔ علم نیز تمرکز کردم و از طریق تدریس درس روش‌شناسی انتقادی برای دانشجویان کارشناسی ارشد و دکتری، شرایطی فراهم شد که با دقت و صرف زمان بیشتری به تأمل و پژوهش در باب فلسفهٔ روش علمی^۱ بپردازم و مقالاتی در این حوزه بنویسم. در واقع این کتاب برای درس نقد روش‌شناسی علوم اجتماعی برای دانشجویان دکتری و درس روش‌شناسی علوم اجتماعی برای دانشجویان کارشناسی ارشد نوشته شده است.

در این جا لازم می‌دانم از دوست و همکار خوبم دکتر محمدرضا طالبان تشکر می‌کنم. او با ارائهٔ نظرات خود کتاب را غنی‌تر کرد. در پایان لازم می‌دانم از مدیر محترم مؤسسه انتشارات آگاه آقای حسین حسینی‌خانی و مدیر محترم نشر آگه خانم لیلا حسینی‌خانی که کار چاپ و نشر این اثر را به عهده گرفتند تشکر کنم. پای‌بندی آقای حسینی‌خانی به ارزش‌های اخلاقی و نیز فعالیت‌های فرهنگی ایشان شایستهٔ احترام و قدردانی است. خانم سمیه حسینی، آقای فرهاد گلچین و آقای محمودرضا لطیفی امور فنی، حروف‌نگاری و صفحه‌آرایی، نمونه‌خوانی و طراحی جلد این اثر را به عهده داشته‌اند. نگارنده قدردان زحمات این عزیزان است.

بی‌شک میزان موفقیت ما در این کتاب به ارزیابی صاحب‌نظران و خوانندگان بستگی دارد. امید آن دارم که داوری نقادانهٔ خردمندان سرآغاز تلاشی نو برای رفع کاستی‌های متن حاضر و توسعهٔ روش‌های روزآمد علمی از طریق بحث انتقادی باشد. اساساً کشف علمی و هریدایی جمعی آن، نیازمند گشودن درهای نقادی اخلاقی است.

علی ساعی

دوم فروردین ۱۳۹۲